

Онуфрій БАНАХ

**НАША СПІВПРАЦЯ З АКАДЕМІКОМ АНДРОНІКАШВІЛІ
ЯК СВДЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ
УКРАЇНСЬКО-ГРУЗИНСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ**

Академік Теймураз Георгійович Андронікашвілі (1928–2013) – відомий учений в галузі адсорбції та хроматографії. Тривалі роки нас поєднували спільні наукові інтереси, творча співпраця і просто дружні стосунки. Я схильний вважати це закономірним наслідком тісних контактів між Україною та Грузією, що їх витворила історія. Мої візити до Тбілісі і його до Львова сприяли постійному науковому діалогові у спільній царині цеолітно-хроматографічних досліджень.

Уперше побачити Грузію мені пощастило влітку 1961 року, ще до знайомства з Теймуразом Георгійовичем. Я повертався з наукового відрядження із Грозного і колеги-однокурсники Микола Шестак (нар. 1934 р.) і Борис Черняк (1934–2017) порадили проїхати неодмінно Воєнно-Грузинською дорогою. Рейсовим автобусом

прибув до Орджонікідзе (тепер Владикавказ); звідти починається Воєнно-Грузинська дорога. Повсюди за вікном, куди сягає око, розкинулися кукурудзяні поля, плантації сояшника й буряка. В долинах туляться гірські села, над ними видніються дзоти часів Другої світової війни. Однак рельєф швидко змінюється, дорога піднімається вгору. Моє місце було ззаду за водієм-грузином. Помітивши загальне пожвавлення, викликане зміною ландшафту, він оголосив, що буде нашим екскурсоводом і з цього моменту пояснював усе якнайдетальніше. Треба віддати належне, він був добре обізнаний із предметом своїх розвідок. Позатим шлях ставав вужчим, звивистішим, все небезпечнішим. Якщо глянути вперед на зміїсту стрічку, висічену поміж прямовисних скель – дорога скидається на гзимс, або ж примарок, вимуруваний на старовинних українських печач-бовдурах, котрі ще збереглись подекуди у старих глиняних хатах. Глянеш навпроти вниз – прірва.

Зліва у вікні виринув гігантський багатотисячотонний мегаліт.

– За своїми розмірами він посідає друге місце в світі, – підказав водій.

Потім вималювався дивовижний утвір, прорубаний у скелях, ніби кільце.

– А це Перстень цариці Тамар.

За якийсь час почався «смертний поворот» – вузька, надзвичайно звивиста ділянка, де часто трапляються автокатастрофи. Двом машинам тут не розминуться. Ще один подібний відрізок називається «Пронеси, Господи». Тільки стережись! Зате, коли підводиш очі – на тлі яскравого блакитного неба здіймаються блискучі вершини, повіти серпанком, від чого вони здаються сріблястими. Розкішне видовище! Водій зупинив автобус, аби можна було помилуватися течією ріки Терек. Ми стали на краю урвища – тут прямовисна скеля нагадувала стіну висотного будинку. Суворя, дика краса. Стає моторошно і перехоплює подих. Це Дар'яльська ущелина.

За чотири години вїхали в селище Казбегі (тепер Степанцмінда). Поміж двох гірських хребтів там прокладений висячий міст. Увагу привернули стародавні руїни.

– Це монастир часів цариці Тамар. Сюди приходять вклонитися релігійним святиням. Віруючі аж із Краснодару, Армавіра, Ростова-на-Дону, Баку.

Проминувши Казбегі, водій вказав на сторожову вежу, зведену приблизно в той самий час.

Тепер не можу пригадати, звідки в мене виникла симпатія до Грузії. Можливо, тому, що з дитинства подобалася поема Шоти Руставелі «Витязь у тигровій шкурі», обов'язкова в тих часах у шкільній програмі. Написана на зламі XII–XIII століть в епоху правління Тамар Великої, вона втілювала Золотий вік Грузії:

Про Тамар тепер співаймо, лиймо ключ кривавих сліз;
Я колись виборні оди їй на славу вже приніс, –
Гішер плес я взяв чорнилом, а комиш калямом стис,
В серце тих, що спів мій чують, пісня влучить наче спис.

Поет оспівує лицарську доблесть, вірність присязі, дружбі й коханню. Та над Грузією вже насувалися хмари – із заходу чигали турки-сельджуки, з півдня – перси, далеко на сході збирали сили монголи, спрагли дійти до останнього моря. Необхідно було шукати союзників, дружніх правителів. Здається, тут ідеться саме про це:

Мусить друг заради друга знести горе, злиднів лють,
Серцеві віддати серце, бо любов їм креслить путь.

Також я любив географію. Грузія асоціювалася із засніженими вершинами, увінчаними недоступними замками. Серед скель і фортечних веж там живуть орли і кавказькі барси.

Нарешті в'їхали у Тбілісі. Пригадую незабутнє враження від пам'ятника Матері Грузії, що височить над містом на правому березі Кури. В лівій руці в неї чаша з вином – для тих, хто приходив як друг, а права стискає меч на пострах ворогам. Ці ж мотиви присутні на зображеннях героїв поеми Шоти Руставелі, висічених на барельєфах пам'ятника великому поету на однойменному проспекті. Вдалині понад дахами видніється священна для грузинів гора Мтацмінда. Масивні куполи, монументальні склепіння, розкидані то тут, то там, нагадали архітектуру вірменського собору Сурб Аствацацин у Львові.

На українську мову «Витязя в тигровій шкурі» у 1930-их роках, коли відзначали 750-річчя поеми, переклав талановитий поет Микола Бажан (1904–1983). Цим традиційні українсько-грузинські зв'язки піднесено на ще вищий рівень.

Безпосередньому знайомству з Теймуразом Андронікашвілі передувало ознайомлення з його науковими публікаціями. Скрізь в наукових виданнях вони були представлені спільно з академіком Георгієм Цицишвілі (1915–2012).

У червні 1969 року в Ленінградському (нині Санкт-Петербурзькому) технологічному інституті проходила 3-тя Всесоюзна нарада з адсорбентів. Я прибув туди з наміром нав'язати контакти з авторитетними вченими і знайти наукового керівника для своєї дисертаційної роботи. Серед доповідачів числився академік Георгій Цицишвілі. У перерві після його виступу я підійшов зі своєю пропозицією. Шановний метр вислухав мене і порекомендував спочатку поговорити з Теймуразом Андронікашвілі:

– Якщо він погодиться – я заперечувати не буду.

Теймураз Андронікашвілі – високий худорлявий брюнет стояв поруч. Розмова тривала невимушена, він здивувався, що я уявляв собі обох значно старшими, аніж насправді. З'ясувалося, що Теймуразові Георгійовичу відомі деякі мої публікації, він попросив переслати відтиски йому до Тбілісі. Під кінець академік Цицишвілі запропонував приїхати в Грузію ознайомитися з їхніми методами цеолітних досліджень.

– Приїжджайте до нас в Інститут. Якщо сподобається – будемо працювати разом.

Така нагода трапилася наступного року. На другий навчальний семестр були заплановані курси підвищення кваліфікації викладачів вузів на базі Київського університету імені Тараса Шевченка. Необхідно було отримати дозвіл проходити їх у Тбілісі, за цим звертатися до декана факультету підвищення кваліфікації при Тбіліському університеті Олександра Ішхнелі. Теймураз Георгійович обіцяв посприяти. Сказано – зроблено. На початку березня 1970 року на мою адресу надійшла телеграма: «Ішхнелі згоден. Решту питань треба вирішувати на місці».

11 березня 1970 року я прилетів до Тбілісі. Як не дивно, в цей день випав сніг – для Грузії в таку пору явище вкрай рідкісне. Не гаючи часу, подався до Тбіліського університету, аби чимшвидше залагодити всі необхідні формальності. Головною метою був Інститут фізичної та органічної хемії (ІФОХ) імені П. Мелікішвілі, точніше лабораторія фізичної хемії, в якій працював Теймураз Андронікашвілі.

Тут я проводив весь вільний від теоретичних занять час. Безпосередньо лабораторію очолював академік Цицишвілі, директор ІФОХ. В її складі функціонувала спеціальна група з дослідження цеолітів методом газової хроматографії під керівництвом Теймураза Андронікашвілі; через те в лабораторії його іменували «шефом». Теймураз Георгійович ознайомив мене з апаратурою і методиками досліджень цеолітів, заодно порадив поспішати з дисертацією, аби не випередили конкуренти. Ми узгодили план робіт на чотири місяці. Теймураз Георгійович виділив мені окрему кімнату і доручив своєму вихованцю кандидату хімічних наук Шоті Сабелашвілі (нар. 1934 р.) навчити тонкошам роботи з газовим хроматографом. Моїм завданням було приготувати модифікації синтетичного цеоліту типу X з різним вмістом катіонів барію і дослідити хроматографічним методом розділення на них газових сумішей при різних температурах. Академік Цицишвілі здійснював загальне керівництво.

Теймураз Георгійович часто навідувався в мою робочу кімнату. Чи не з першого дня він заговорив про необхідність організувати власну лабораторію. На той час я працював у Луцьку на загальнотехнічному факультеті, підпорядкованому Київському автомобільно-дорожньому інституту; подібна ідея видалася малоімовірною, і я промовчав.

Окрім наукових, ми торкалися найрізноманітніших тем. Взагалі Теймураз Георгійович любив поговорити. Про те, що його батьки, як і батьки дружини, як інтелігенти старої формації зазнали репресій в епоху сталінізму. Або на предмет усталеного в Радянському Союзі уявлення про грузинів як про безбідних торговців апельсинами на базарі:

– Все, чого я досяг на сьогодні, мені далося наполегливою працею. А красти не вмю і не можу.

Найбільше розповідав про свою родину:

– На навчання дітей ми з дружиною витрачаємо 80% загального заробітку. Необхідно насамперед дати знання іноземних мов. Без цього людина мало чого вартує.

Він повідомив, що в Кахетії має будинок і невелику земельну ділянку. Влітку родина відпочиває там. Дружина надає селянам безкоштовні медичні консультації, приймаючи по 70–80 осіб за сезон. В інший період будинок пустує і за ним доглядає своячка. А на даний час вони із дружиною зайняті підготовкою докторських дисертацій.

Робота хроматографа вимагала тривалих технологічних пауз, пов'язаних із необхідністю відновлення температурного режиму і охолодження апарату. Цей час я використовував для вивчення грузинської мови. Підручник у мене вже був, його мені ще раніше надіслав до Львова Теймураз Георгійович. А з грузинським алфавітом я познайомився завдяки Українській Радянській Енциклопедії, виданій у 1959–1965 роках під керівництвом того ж Миколи Бажана.

З того часу запам'ятався курйозний випадок. За пару тижнів, працюючи в лабораторії, я вже міг розуміти сенс розмов і більш-менш стерпно відповісти по-грузинськи, хоча і з виразним акцентом. Якось в лабораторію заходить незнайомец середніх років і питає Шоту Сабелашвілі. Я відповідаю: «Шота саклші цавіда», що означало «Шота пішов додому». Той продовжував розпитувати, і я змушений був перейти на російську. Тоді він накинувся на мене:

– Так ти вже забув рідну мову, га? Не хочеш зі мною говорити по-грузинськи?

Моїм запевненням, що я не грузин, він не вірив.

Про цей інцидент любив згадувати Теймураз Георгійович. Як і про те, що на прохідній Інституту йому доповідали: «До вас приходить українець, який реєструється в журналі грузинськими літерами».

– Всі вони дуже здивовані, що ви навчилися писати по-нашому.

Черговий мільйонер на прохідній теж не вірив, що я не грузин.

Взагалі-то, жодних вахтерів в університеті або в гуртожитку, де я зупинився, пригадати не можу. Гуртожиток містився в студентському містечку на проспекті Іллі Чавчавадзе на західній околиці грузинської столиці. Близько двадцяти двочотиріповерхових будинків, побудованих у 1960-ті, приблизно по 40 кімнат кожен. Цікаво, що в епоху тотального дефіциту я у Тбілісі не спостерігав надто великих черг у магазинах, їдальнях чи майстернях. Не бачив і тисняви в громадському транспорті й метрі.

На жаль, мої дослідницькі результати виявилися негативними – цеоліти втрачали стабільність і частково розкладалися при нагріванні по мірі зростання в них вмісту барію. Я був засмучений. Але Теймураз Георгійович навпаки, виглядав задоволений.

Рівно через місяць, 11 квітня він запросив мене до себе додому. Квартира Андронікашвілі містилася в центрі Тбілісі на вулиці Пурцеладзе, 8. Старий будинок російської імперської архітектури, другий поверх. За грузинським звичаєм, квартира не мала номера.

– Листоноша й так знає, де я живу, – відповідав Теймураз Георгійович.

Він познайомив мене з дружиною Нателою (1937–2009). Вона була за походженням імеретинка, кандидат медичних наук, добре володіла англійською та німецькою мовами. Діти – 6-річний Гогі та 5-річна Іріне, хоча й не розуміли по-російськи, зате дуже втішилися, побачивши гуцульські іграшки, привезені зі Львова. З ними я спілкувався німецькою. Разом із родиною проживала мати Теймураза Георгійовича Марія Костянтинівна. Вона розповідала, що виховувалася в царські часи у тбіліському закладі Святої Ніно – щось на кшталт пансіону шляхетних дівчат. Російською мовою володіла вільно, а грузинської, як зазначив Теймураз Георгійович, її навчили вже онуки. В цей вечір мені довелося познайомитися і з традиційним грузинським застіллям. Загальновідомо, що грузини – надзвичайні умільці у справі проголошення тостів. Тамадою є господар будинку. Перший тост промовляється за здоров'я гостя, другий – за господиню будинку, потім за матір, дітей та всіх інших. Далі – за здоров'я гостя, за його дітей, Грузію, Україну, дружбу і т.д. Окрім звичних чарок, пропонується ріг з вином за умови випити до дна, як і перший тост – але тільки на початку, а потім, як заманеться, можна лише пригублювати.

Також вдалося довідатися більше про родину Теймураза Георгійовича.

Корені його родоводу сягають сивої давнини, часів візантійського кесаря Андроніка I Комніна (1118–1185). Мати Андроніка була дочкою грузинського царя Давида IV Будівника (1073–1125). Внаслідок перевороту Андронік був убитий в Константинополі, а його діти втекли до Грузії під крило цариці Тамар Великої (1166–1213). Вони осіли в Кахетії, де отримали земельні володіння і князівський титул. Один з онуків кесаря, теж на ім'я Андронік, започаткував династію Андронікашвілі (по-грузинськи – «син Андроніка»). Надалі імена представників цього роду раз по раз виринають на сторінках грузинської історії. Князівна Кетеван Андронікашвілі (1753–1782) була невісткою грузинського царя Іраклія II Багратіона (1720–1798), котрий визнав себе васалом російського царя. Після

приєднання Грузії до Російської імперії багато представників цього роду зробили військову й дипломатичну кар'єру у Петербурзі; відтак їхнє прізвище русифікується – Андронікови. З них вийшло 10 генералів, зокрема генерал від кавалерії Іван Малхазович Андроніков (1798–1868), який у 1849–1855 роках служив військовим і цивільним губернатором Тифліської губернії. Останнього з Андронікових-генералів Олександра розстріляли більшовики у 1924 році. Після цього жоден з нащадків більше в армії не служив. З новітнього періоду відомий Костянтин Єсейович Андроніков (1916–1997), який проживав у Парижі і перебував на дипломатичній службі у президентів Шарля де Голля і Жоржа Помпіду. Ті, що лишилися жити в Грузії, зберегли автентичне прізвище Андронікашвілі.

Родовий герб князів Андронікових.

Батько Теймураза Георгій Йосифович Андронікашвілі навчався в кайзерівській Німеччині, закінчивши у 1912 році Вищий технічний інститут у Карлсруе, працював інженером. Сам Теймураз народився у Тбілісі, де закінчив зі золотою медаллю 9-ту хлопчачу середню школу і 1947 року вступив на хеміко-технологічний факультет Грузинського політехнічного інституту. По закінченні з відзнакою інституту вступив у 1953 році до аспірантури Інституту хемії ім. П. Мелікішвілі АН Грузії (тепер ІФОХ), але скоро був відряджений до Московського інституту нафти АН СРСР; там під керівництвом професора Василя Соколова захистив у 1957 році кандидатську дисертацію, в якій уперше в практиці газоадсорбційної хроматографії використано природні цеоліти натроліт і десмін як адсорбенти для розділення вуглеводнів. У Москві Теймураз Андронікашвілі подружився з львів'янином, згодом професором Львівської політехніки Леонідом Квітковським (нар. 1929 р.). Повернувшись до Тбілісі, почав працювати в ІФОХ над дослідженням цеолітів під керівництвом Георгія Цицишвілі.

Поступово термін мого навчання добігав кінця. Я готувався доповідати про результати своєї роботи, хоча і з важким серцем.

Як виявилось, вони були цілком очікувані, оскільки підтвердився вже відомий факт несприятливого впливу порівняно великих катіонів барію на кристалічну структуру цеолітів.

– Молодець, так і є, – підсумував академік Цицишвілі. – Треба було тільки експериментально це довести. А заодно нам переконатися у Ваших якостях експериментатора.

Тобто це був ще й тест на дослідницьку сумлінність.

Після такого бойового хрещення я почувався готовим працювати самостійно. Теймураз Георгійович, шойно повернувшись із Москви, переглянув мій звіт про проведену роботу:

– Ну от і все. Пора Вам створювати власну науково-експериментальну базу і налагоджувати з нами спільні дослідження.

Ми обговорили план експериментальних робіт і тему дисертації. Мені належало зайнятися модифікуванням цеоліту Y катіонами лужних металів і дослідити отримані зразки газохроматографічним методом. Науковими керівниками кандидатської дисертації погодилися бути Георгій Цицишвілі і Теймураз Андронікашвілі. Залишалося придбати відповідне обладнання – матеріали, набори стислих газів, цеолітів і, найголовніше, сучасний газовий хроматограф. В ту пору все це «діставали». Необхідні були зв'язки – у Москві, Горькому (тепер Нижній Новгород), Дзержинську Горьковської області, але Теймураз Георгійович обіцяв посприяти.

Своє перебування в Грузії я бажав завершити поїздкою в Сурамі, де розташований музей Лесі Українки. Загальновідома роль великої поетеси у зміцненні приятних стосунків поміж українським і грузинським народами. А закладено фундамент вікової дружби видатним грузинським поетом Давидом Гурамішвілі. Тривалий час він проживав в українському Миргороді в Гетьманщині – тодішній українській автономії в складі Російської імперії. Там написав поетичну книгу «Давитіані» – твір усього свого життя; по-українськи її переклав усе той же Микола Бажан.

Невелике курортне містечко Сурамі розташоване за сотню кілометрів від грузинської столиці. Добиратися треба через Горі – батьківщину радянського диктатора Йосипа Сталіна. На під'їзді місцевість поступово втрачає гористий характер, від того нагадуючи пейзажі наших Карпат. У Грузії велика поетеса прожила десять років, тут написала знамениту «Лісову пісню». Свої останні дні вона провела в Сурамі.

– Якщо б я не була українкою, – повторювала Леся, – то воліла би бути грузинкою.

Завдяки допомозі Теймураза Андронікашвілі, мені вдалося без особливих труднощів укомплектувати в Луцьку хроматографічну лабораторію і в листопаді 1971 року розпочати роботу.

Наступного разу я прибув до Тбілісі в січні 1973 року. Треба було показати отримані результати Теймураза Георгійовичу і отримати подальші інструкції. По прибутті застав типову для того часу картину – в холі готелю «Іверія» висіла табличка: «Местов НЕТ», у готелі «Сакартвело» половина приміщень взагалі перебувала в стані ремонту. У студентському містечку також повідомили, що допомогти не можуть, оскільки очікується якась перевірка. Позатим насувався вечір, ми мали зустрітися у Теймураза Георгійовича вдома. Довідавшись про мої поневіряння, він запропонував зупинитися в нього – за той час йому вдалося

придбати дві додаткові кімнати за рахунок спорожнілої сусідської квартири. Але приміщення потребували ремонту, були завалені всілякими речами, книгами. Я вирішив не турбувати Теймураза Георгійовича, оскільки ще залишався запасний варіант у готелі «Аджарія» – тамтешній адміністратор натякнув, що вночі, можливо, щось появиться.

Довгий зимовий вечір у теплій затишній обстановці за чаєм ми обговорювали наукові справи. Теймураз Георгійович минулого року захистив докторську дисертацію. Я за той час встиг модифікувати цеоліти Y катіонами літію, натрію, калію, заліза й цезію і детально дослідити властивості кожного. Переглядаючи привезені графіки і таблиці, Теймураз Георгійович вигукнув:

– Це ж пекельна праця!

Я вказав на незрозумілий ефект, що його спостерігав на цеоліті NaY, в якому кожен десятий катіон натрію був заміщений калієм. Під час хроматографічного затримання на ньому кисню, метану і особливо етану спостерігалось несподіване підвищення хроматографічних і термодинамічних параметрів. Для інших компонентів газових сумішей і коли використовувалися зразки з іншим вмістом калію, цього не спостерігалось. У докторській дисертації Теймураза Андронікашвілі також непрямим чином згадувався схожий ефект, хоча й менш виразний – на цеолітних зразках KNaX, в яких 48% катіонів натрію було заміщено калієм. Поки що це явище не отримало чіткого пояснення.

Незважаючи на позитивну оцінку моїх результатів і дещо несподівано для мене Теймураз Георгійович наполіг на необхідності додатково модифікувати цеоліти ще й сріблом і дослідити їхні властивості:

– У нас в Інституті зі срібловмісними цеолітами X працював Шота Сабелашвілі і отримав оригінальні дані. Я переконаний, що Ваші результати будуть не менш цікаві.

Таким чином, мені належало знов зануритися в дослідницький котел. Та саме срібловмісні цеоліти Y у результаті виявилися родзинкою моєї подальшої наукової роботи.

Потім ми перейшли на загальні теми. В Україні нещодавно відбулись арешти в середовищі творчої інтелігенції. Грузини висловлювали нам свою солідарність. Вражала їхня палка і безсумнівна симпатія до України.

– Україна це великий материк, який обов'язково прокинеться і покаже світу свою могутність, – сказав тоді Теймураз Георгійович.

Восени 1973 року він уперше побував у Львові. Напередодні повідомив телеграмою, що очолює радянську делегацію на міжнародний симпозіум у Братиславі, і що 23 вересня потяг «Москва–Прага» прибуває на львівський перон.

У листопаді 1973-го у Тбілісі відбулася Перша Закавказька конференція з адсорбції та хроматографії, організована академіком Георгієм Цицишвілі. Теймураз Георгійович був його заступником в оргкомітеті. Мені доручили виступити зі спільною доповіддю, попередньо заслухавши і надавши відповідні вказівки.

Коли наприкінці роботи секції «Газова хроматографія» почалося обговорення доповідей, слово взяв кандидат хемічних наук Нодар Сихарулідзе. Цей час був відведений також і для додаткових повідомлень. Нодар Сихарулідзе поінформував про виявлену ним незвичайну адсорбційну здатність деяких цеолітів із малим вмістом обмінних катіонів, назвавши її ефектом малих заміщень. Я не втримався від дискусії з цього питання. Адже аналогічне явище ми з Теймуразом Георгійовичем обговорювали в січні! Згодом у 2010 році мною була надрукована стаття

«Ефект малих заміщень катіонів Na^+ на K^+ в цеолітах типу Y» у київському «Журналі хроматографічного товариства».

У той час я відвідував лекції з газової хроматографії, які Теймураз Георгійович читав на факультеті підвищення кваліфікації при Тбіліському університеті. Серед слухачів були не тільки грузини, тому він був змушений викладати матеріал по-російськи, але при цьому кожен абзац дублював грузинською мовою. Це означало щось більше, аніж звичну самоповагу грузина – таким способом Теймураз Георгійович намагався привернути увагу до грузинської культури. Мені ж його методика допомогла глибше торкнутися скарбниці грузинської мови.

У цей час побутували значні труднощі з публікацією наукових матеріалів.

– Що ж, будем шукати контактів із польськими хроматографістами, – виснував Теймураз Георгійович. – Нещодавно мене просили вислати до Польщі відбитки наших опублікованих робіт.

Наступного 1974 року за матеріалами нашої доповіді на Першій Закавказької конференції з адсорбції та хроматографії було надруковано в журналі «Сообщения АН ГССР» статтю «Вплив величин проби на характер розподілу вуглеводнів на цеолітах» (російською мовою). Це була наша перша з Георгієм Цицишвілі й Теймуразом Андронікашвілі спільна публікація.

Вдруге Теймураз Георгійович прибув до Львова як офіційний опонент на захист докторської дисертації Леоніда Квітковського. Захист відбувся 21 жовтня 1975 року у Львівському політехнічному інституті. Цього разу Теймураз Георгійович прилетів разом із дружиною Нателою. Кілька разів вони гостювали у нас вдома. Запамяталася чудова гра Натели на фортепіано, особливо вальс «До дієз мінор номер сім» Фредеріка Шопена. Кілька днів було присвячено ознайомленню з архітектурою галицької столиці.

В одному з музеїв експонувалася художня виставка. Теймураз Георгійович нахилився над картиною кисті польського майстра, вдивляючись у нерозбірливий підпис:

– Тепер ми знаємо, хто потрапить до пекла після Страшного Суду, – нарешті випростався він. – Це неодмінно будуть розбійники, злодії і, як тут написано, «жидзе».

На той час у Тбілісі на базі хроматографічної групи, що функціонувала під його керівництвом, була створена окрема лабораторія хроматографії; її очолив Теймураз Георгійович. Практично одночасно почала працювати Львівська цеолітно-хроматографічна група на базі Львівського медичного інституту, куди я перевів свою хроматографічну лабораторію. Офіційним народженням Львівської цеолітно-хроматографічної групи можна вважати мою доповідь на Міжнародному симпозіумі з хроматографії в Самарканді у вересні 1976 року, в якій було представлено наше спільне з Теймуразом Георгійовичем дослідження срібловмісних цеолітів, зокрема їхню виняткову вибірковість щодо вилучення чадного газу з повітря.

Наступного року відбувся захист моєї кандидатської дисертації у Тбіліському університеті. Дата 23 травня дивним чином збіглася з днем народження Теймураза Георгійовича. Наслідуючи його метод спілкування з аудиторією, я на початку свого виступу звернувся до присутніх грузинською мовою.

У 1979 році в ІФОХ відзначали 50-річчя інституту. Його засновником був видатний український вчений Лев Писаржевський (1874–1938). З біографії Писаржевського відомо, що після закінчення Одеського університету він працював тут під керівництвом професора Петре Мелікішвілі (1850–1927), який також був

вихованцем цього університету. Вони проводили спільні дослідження пероксидних сполук. У 1913 році професор Писаржевський переїхав до Катеринослава (тепер місто Дніпро), де почав викладати в Гірничому інституті (тепер Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»). Тут на базі кафедри електронної хімії він у листопаді 1927-го заснував Український інститут фізичної хемії і став його першим керівником. Згодом інститут перевели до Києва; від 1938 року він носить ім'я академіка Писаржевського. За цей час професор Мелікішвілі очолив заснований у 1918 році Тбіліський університет; в ньому викладав аж до своєї смерті в 1927 році. Наступного року академік Писаржевський прибуває до Тбілісі і починає викладати у щойно створеному Грузинському політехнічному інституті (тепер Грузинський технічний університет). Восени 1929 року він організував і очолив Інститут хімії (тепер ІФОХ), якому запропонував присвоїти ім'я Петре Мелікішвілі. У Політехнічному інституті викладав до 1934 року, а наступного року очолив Грузинський філіял Академії наук СРСР.

У 1979 році Теймураз Георгійович, нещодавно обраний членом-кореспондентом АН ГРСР і призначений заступником директора ІФОХ з наукової роботи, повідомив про новий хроматографічний напрямок, який почали розробляти в його лабораторії. Досі вони використовували рідкі нерухомі фази – тепер почали застосовувати цеолітний порошок, який наносили на твердий нейтральний носій (метод тонкошарової хроматографії). Над цією тематикою працювала наукова співробітниця ІФОХ Люба Епрікашвілі, захистивши кандидатську, а згодом і докторську дисертацію. Також і Львівська цеолітно-хроматографічна група розширила діапазон дослідницьких робіт: від 1981 року ми почали вивчати цеоліти в умовах різного насичення їх вологою. Цей підхід запропонував наш московський колега професор Віктор Берьозкін (нар. 1931 р.).

Теймураз Георгійович залишався ідейним надхненником Львівської цеолітно-хроматографічної групи. Він був науковим керівником кандидатської дисертації Людмили Стрільчук, представляв провідну організацію (ІФОХ) під час захисту кандидатських дисертацій Романа Баранського (1938–2010) та Ірини Голос, надсилав офіційні відгуки на автореферати кандидатських дисертацій Надії Фартушок, Володимира Роговика, Ірини Жибак, надавав активну наукову підтримку Людмилі Чарнецькій (1930–1996). Ми, своєю чергою, склали офіційні відгуки на автореферати кандидатських дисертацій, виконаних в ІФОХ та інших наукових закладах Тбілісі, Тенгіза Чумбурідзе, Лії Лаперашвілі, Мері Адолашвілі, Люби Епрікашвілі, Світлани Гаспарян, Кетеван Кікодзе, Ніни Какріашвілі, Марини Рухадзе, Каріни Хачатурян, Манани Каріаулі, а згодом і докторантів Мераба Кардаві, Люби Епрікашвілі, Гурама Майсурадзе, Теймураза Кордзахія, Майї Алелішвілі, Георгія Цінцкаладзе. На Всесоюзну нараду зі сорбентів для хроматографії, проведену з ініціативи Львівської цеолітно-хроматографічної групи у жовтні 1986 року в місті Косові на Прикарпатті, Теймураз Андронікашвілі відрядив впливову наукову делегацію в складі Нанулі Долаберідзе, Ади Крупенникової, Люби Епрікашвілі, Шоти Сабелашвілі, Джемала Какулія і Бежана Чанкветадзе.

У вересні 1984 року ВАК СРСР затвердила рішення спеціалізованої ради Тбіліського університету із присудження наукового ступеня Людмилі Стрільчук. Із цього приводу Теймураз Андронікашвілі висловився:

– Українці в мене захищаються добре. А в дисертації Стрільчук Ваша велика заслуга.

Розмова тривала під час наукового відрядження до Москви.

– Хоч я виховав двадцять кандидатів, та поки що в мене немає жодного доктора хемічних наук, – додав він.

– Невже мені доведеться стати першим? – і я подав на йому підпис анотацію на заплановану докторську дисертацію.

Захист відбувся через вісім років у Львівському політехнічному інституті. В авторефераті я зазначив: «Вважаю своїм приємним обов'язком висловити глибоку подяку моїм науковим консультантам академіку АН Грузії доктору хемічних наук професору Теймуразові Андронікашвілі та доктору хемічних наук професору Вікторові Григоровичу Берьозкіну за допомогу при формулюванні теми дисертації, постійний інтерес і участь в обговоренні отриманих результатів». Потім Теймураз Георгійович згадавав неодноразово: «Я завжди з гордістю відзначав, що першу докторську дисертацію за моїм сприянням виконав не грузин, а українець».

Після розпаду Радянського Союзу і здобуття незалежності Україною та Грузією наші наукові контакти дещо ослабли. Але незабаром відновилися. Традицію Закавказьких конференцій з адсорбції та хроматографії, ініційованих академіком Цицишвілі, підхопило Львівське хроматографічне товариство, яке виросло з Львівської ціолітно-хроматографічної групи. Перший Західноукраїнський симпозиум з адсорбції та хроматографії відбувся у травні 1997 року. Академік Теймураз Андронікашвілі, на той час директор ІФОХ, прибув до Львова на чолі грузинської делегації. Завдяки йому було встановлено наукові контакти з видатними польськими хроматографістами Зігфрідом Віткевичем (Варшава) і Яном Ружилом (Люблин); професор Ружило на першому Західноукраїнському симпозиумі очолював польську делегацію.

Анджей Лодига (Польща), О. Банах, Т. Андронікашвілі,
Ян Ружило (Польща), Любомира Банах.
11.V.1997. Львів.

Починаючи з 2000 року, зусиллями Українського хроматографічного товариства виходить «Журнал хроматографічного товариства». Авторитетним членом редколегії став академік Теймураз Андронікашвілі. У журналі публікувалися його наукові статті, праці інших грузинських колег.

У листі, надісланому в грудні 2008 року після російсько-грузинської війни, Теймураз Георгійович з гірким жалем констатував падіння престижу науки серед грузинської молоді, недооцінку її впливу на перспективи розвитку наших країн. Однак щодо України стверджував: «У вас становище інакше, ви багата й могутня держава і зможете досягти рівня Німеччини чи Англії. Найголовніше – згуртуватися».

Я ж, своєю чергою, хочу висловити упевненість у світлому майбутньому Грузії і сподіваюся на продовження плідної українсько-грузинської співпраці у прийдешніх поколіннях.